

Chodakowska, Janina

Pierwsze magisteria w uniwersytetach Drugiej Rzeczypospolitej

Rozprawy z Dziejów Oświaty 39, 95-112

2000

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

CHODAKOWSKA JANINA

PIERWSZE MAGISTERIA W UNIWERSYTETACH DRUGIEJ RZECZYPOSPOLITEJ

Uniwersytety w niepodległej Polsce odbudowywały się na wzorach uniwersytetu liberalnego, według którego pracowały wszechnice w byłej Galicji. W tym duchu, rady wydziałów filozoficznych Uniwersytetu Jagiellońskiego i Lwowskiego (od 1919 r. Jana Kazimierza), przygotowały projekt pierwszej ustawy mający być podstawą prawną dla ogółu organizujących się państwowych szkół akademickich, nie tylko uniwersytetów. Ustawa o szkołach akademickich uchwalona przez sejm 13 lipca 1920 r.¹ nie naśladowała biernie przeszłych wzorów, lecz dostosowała cele i zadania ogółu uczelni do potrzeb oświaty, kultury i gospodarki tworzącego się państwa. W latach 1919–1922 zostały również podjęte ważne decyzje, porządkujące pracę szkolnictwa średniego i wytyczające perspektywę jego rozwoju. Były nimi: reforma programowa gimnazjów, ustalenia o kwalifikacjach nauczycieli szkół średnich i o uprawnieniach kandydatów na nauczycieli szkół średnich do złożenia egzaminu państwowego². Kierunek rozwoju oświaty, zawarty w uchwałach tzw. Sejmu Nauczycielskiego w 1919 r., stał się podstawą do opracowania ustawy o reformie ustroju szkolnictwa, wprowadzonej w 1932 r.³ Zreformowane szkoły średnie, a nieco wcześniej, bo w 1925 r. przystosowane z myślą o kształceniu nauczycieli wydziały filozoficzne i inne uczelnie wyższe, miały przyczynić się do podniesienia ogólnego poziomu oświaty i kultury oraz wykształcenia elity inteligencji, wywodzącej się spośród najzdolniejszych jednostek różnych warstw społecznych⁴. Podstawowe zadanie w kształceniu elity inteligencji, przypadało nauczycielom szkół średnich.

¹ *Ustawa o szkołach akademickich z dnia 13 lipca 1920 r.*, „Dziennik Ustaw Rz.P.”, 1920, nr 72.

² *Program naukowy szkoły średniej. Projekt wypracowany przez Sekcję Szkolnictwa Średniego*, Warszawa 1919; *Rozporządzenie MWRiOP z dnia 1 listopada 1920 r. w sprawie egzaminów państwowych na nauczycieli szkół średnich*, „Dziennik Urzędowy MWRiOP”, 1921, nr 2, poz. 16; *Ustawa z dnia 26 września 1922 r., dotycząca kwalifikacji zawodowych do nauczania w szkołach ogólnokształcących i seminariach nauczycielskich, państwowych i prywatnych*, „Dziennik Ustaw Rz.P.”, 1922, nr 90, poz. 828.

³ S. Mauersberg, *Sejm Nauczycielski 14–17 kwietnia 1919 r.*, Studia z dziejów edukacji, wybór J. Miąso, Warszawa 1994; M. Falski, *Koncepcja szkoły powszechnej i jej roli w ustroju szkolnictwa w okresie międzywojennym*, „Rozprawy z dziejów oświaty”, 1998, t. I; F. Araszkiewicz, *Szkoła ogólnokształcąca w Polsce w latach 1918–1932*, Wrocław 1972.

⁴ *Ustawa o ustroju szkolnictwa z dnia 11 marca 1932 r.*, „Dziennik Ustaw Rz.P.” 1932, nr ; F. Araszkiewicz, *op.cit.*

Ośrodkami kształcącymi przyszłych nauczycieli były wydziały filozoficzne, wspierane od 1919 r. nowo powstałymi uczelniami typu zawodowego, nie tylko akademickiego⁵. Władze ministerstwa przygotowując podstawy prawne odbudowujących się uczelni, określiły ich zadania, w ramach których obowiązki dydaktyczne wydziałów filozoficznych ulegały znacznemu poszerzeniu. Obowiązki te określiły dwie ustawy: o szkołach akademickich z 1920 r. i z 15 marca 1933 r. Pierwsza z nich zerwała z dominacją pracy naukowo-badawczej nad dydaktyczną, cechującą według ustawodawstwa austriackiego wydziały filozoficzne i zrównoważyła z działalnością naukową kształcenie zawodowe, poszerzone ustawą z 1933 r. o zadania wychowawcze. Ten kierunek zmian wymuszał potrzebę uporządkowania studiów, a w jego następstwie ograniczenie ram studium wolnego, podstawy organizacyjno-programowej wydziałów filozoficznych. We wstępie do ustawy z 1920 r., formułującym zadania szkół akademickich czytamy: zadaniem uczelni akademickich „jest służba nauce i ojczyźnie przez dochodzenie do prawdy we wszystkich gałęziach wiedzy i zapoznawania młodzieży akademickiej z osiągnięciami nauki. Do zadań uczelni należy również przygotowanie młodzieży do zawodów praktycznych, których wykonywanie wymaga naukowego opanowania różnych gałęzi wiedzy i samodzielnego sądu o wchodzących w ich zakres zagadnieniach teoretycznych i praktycznych”⁶. Znaczenie badań naukowych i kształcenia zawodowego dodatkowo wzmocniły artykuły 15 i 7 ustawy wprowadzeniem niższego stopnia naukowego i rozszerzeniem możliwości rozwijania działalności naukowo-dydaktycznej w oddziałach, tworzonych przy wydziałach. Należy przypuszczać, że w oddziałach zamierzano rozwijać zaniedbane na wydziałach filozoficznych badania stosowane, a nadto przygotowywać do zawodów na różnych poziomach⁷. W tym celu postanowienie artykułu 95 ustawy zapowiadało możliwość nadawania tytułów zawodowych. Nowością ustawodawstwa akademickiego, jak już wspomniano, było rozszerzenie obowiązków uczelni o zadania wychowania słuchaczy „na świadomych swych obowiązków obywateli Rzeczypospolitej”⁸. Zadanie przygotowania zawodowego, oparte na silnych podstawach metodologicznych, nakładało na wydziały filozoficzne wypracowanie nie istniejącej w uniwersytecie liberalnym koncepcji programu kształcenia kandydatów na nauczycieli oraz stworzenia warunków lepszego przygotowania do samodzielnych badań młodzieży zdolnej o zainteresowaniach naukowych. Związany z tą ideą niższy stopień naukowy miał usprawnić cykl kształcenia prowadzący do zamknięcia studiów dyplomem i zniesienia absolutorium. Powyższy kierunek zmian wymagał rozstrzygnięcia następującej kwestii: czy przygotowanie przyszłych nauczycieli i badaczy naukowych ma przebiegać według tego samego teoretycznego programu, prowadzo-

⁵ B. Kielski, *Zagadnienie kształcenia nauczycieli szkół średnich*, cz. II, „Oświata i wychowanie”, 1930, z. 4.

⁶ *Ustawa o szkołach akademickich z 1920 r.*, *op.cit.*

⁷ Problem ten przedstawiła na przykładzie Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego Urszula Perkowska, *Studia i Kursy Zawodowe na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1868/9 – 1938/9*, Kraków 1995.

⁸ *Ustawa o szkołach akademickich z dnia 15 marca 1933 r.*, „Dziennik Ustaw Rz.P.”, 1933, nr 29, poz. 247J.

nego w ramach studium wolnego uzupełnionego dla kandydatów na nauczycieli wiedzą praktyczną czy tworzyć oddzielny zawodowy tor kształcenia; z tą kwestią łączyło się kolejne pytanie: czym miałyby być dyplom – czy dowodem ukończenia studiów z niższym stopniem naukowym i z prawem do ubiegania się o wyższy stopień naukowy czy może dyplomem z tytułem zawodowym przy zachowaniu dotychczasowego stopnia doktora. W trakcie dyskusji rady wydziałowe opowiedziały się za wprowadzeniem dyplomu z niższym stopniem naukowym i za zniesieniem absolutorium. Niższy stopień naukowy miał być też koniecznym warunkiem do ubiegania się o stopień wyższy. Tym samym rady wydziałowe raczej przychyliły się do zachowania jednolitego, odpowiednio usprawnionego systemu kształcenia, ale już mniej chętnie i z pewnymi uwarunkowaniami, godziły się na ograniczenie studium wolnego.

Postanowienie o niższym stopniu naukowym było najważniejszym i najbardziej złożonym do opracowania problemem; wiązał się on z określeniem wzajemnego stosunku między niższym i wyższym stopniem, ze sprecyzowaniem kryteriów wymagań dla uzyskania niższego stopnia i opracowaniem systemu egzaminów. Zapowiedź tych zmian, jak już wspomniano, prowadziła do znacznego naruszenia ram studium wolnego, przed czym wzbierały się rady wydziałowe w obawie, by tendencja do uporządkowania toku studiów wraz z systemem obowiązkowych egzaminów, kolokwii, wykładów kursowych itp. nie spowodowała ograniczenia autonomii wykładania, najważniejszego i zagwarantowanego w ustawie składnika studium wolnego. Niezależność w budowaniu programu wykładów i w wyborze metod badań i nauczania artykuł 6 ustawy ujmował następująco: „... Każdy profesor i docent szkoły akademickiej ma prawo podawać i oświetlać z katedry według swego naukowego przekonania i sposobem naukowym wszelkie zagadnienia wchodzące w zakres gałęzi wiedzy, których jest przedstawicielem; tak samo ma zupełną swobodę w wyborze metod wykładów i ćwiczeń”⁹.

Jeszcze w trakcie prac nad projektem ustawy o szkołach akademickich, uczestniczące w tych pracach rady Wydziału Filozoficznego UJ i UJK we Lwowie, przygotowywały wstępne propozycje usprawnienia studiów¹⁰. Ograniczono się w nich głównie do rozbudowania zajęć praktycznych i wzmocnienia kontroli pracy studenta opartej na obowiązkowym składaniu okresowych kolokwii i niezbędnych egzaminów (sprowadzonych do niewielkiej liczby). Uzyskane wyniki z prac kontrolnych przesądzić miały o dopuszczeniu do ubiegania się o niższy stopień naukowy. Krakowska Rada zaproponowała, by stopień ten uznać za kwalifikację nauczycielską po spełnieniu określonych warunków. Chodziło tu o złożenie dodatkowych egzaminów z dyscyplin objętych programem naucza-

⁹ *Ustawa o szkołach akademickich, 1920, op.cit.*

¹⁰ Arch. UJ. S.II.529, *Pisma Sekcji Humanistycznej UJK we Lwowie do Wydziału Filozoficznego UJ w odpowiedzi na wnioski z dnia 9 grudnia 1919 r. w sprawie toku studiów*; Centralnij Dzierżawnij Istoricznij Archiv Ukrainu m. Lvovi (dalej: C.D.I.A.U.) F26, op. 7, t. 78, *Wydział Filozoficzny UJ do Wydziału Filozoficznego (Sekcji Humanistycznej) UJK w Lwowie z dnia 15 listopada 1919 r., Uchwały Sekcji Humanistycznej UJK we Lwowie z dnia 9 i 12 grudnia w sprawie toku studiów.*

nia w szkołach średnich, potwierdzonych zaświadczeniem¹¹. Inny punkt widzenia prezentowało ministerstwo WRiOP odpowiedzialne za kształt i realizację polityki oświatowej. Poprawę efektywności studiów widziało w ściślejszym powiązaniu kształcenia ogólnego z treściami pomocnymi w nauczaniu i wychowaniu młodzieży. W ukierunkowaniu zawodowym, ministerstwo dostrzegało lepsze przygotowanie przyszłego nauczyciela i wychowawcy. Rady wydziałowe świadome tych potrzeb obawiały się, by doraźny utylitaryzm nie stał się wyznacznikiem reformy programu studiów uniwersyteckich, prowadzący ich zdaniem, do splecienia kształcenia. W wyrabianiu samodzielności studiowania i umiejętności rozwiązywania problemów, rady widziały właściwą metodę przygotowania zawodowego, którą student może zdobyć w trakcie zajęć praktycznych. Dlatego obydwie rady proponowały, by program kształcenia przyszłych nauczycieli oprzeć na autonomicznych wykładach uzupełnionych zróżnicowanymi formami zajęć praktycznych. Swoboda wykładnia jest, zdaniem rad, podstawą studiów niezbędną dla zachowania harmonijnego rozwoju wszystkich dyscyplin i kształtowania zainteresowań naukowych studentów. W kandydatach na nauczycieli profesorowie nadal pragnęli widzieć narybek przyszłych badaczy także w dziedzinach, które nie mają bezpośredniego zastosowania w szkole. Troska profesorów o dobro nauki zdawała się przesłaniać równoległe ważne i coraz bardziej złożone zadanie kształcenia przyszłych nauczycieli.

Reforma nauczania na wydziałach filozoficznych zakończyła się połowicznym sukcesem w 1925 r. Pierwszy etap prac zaowocował rozporządzeniem władz ministerstwa o stopniu magistra, wydanym w 1924 r.¹², które jeszcze w tym samym roku zostało zmienione pod naporem krytyki profesorów i zastąpione nowym rozporządzeniem wydanym w 1925 r., również kontrowersyjnie przyjętym przez rady wydziałowe. Obowiązywało ono od roku szkolnego 1926/1927¹³. Jednakże już z początkiem lat trzydziestych pod wpływem głosów krytycznych władze ministerstwa przygotowały nowy projekt rozporządzenia o stopniu magistra, także odrzucony przez rady wydziałowe. Podobny los spotkał powstały na bazie ministerialnego analogiczny projekt sporządzony przez Radę Wydziału Filozoficznego UJK we Lwowie. Ostatecznie dalsze prace nad zmianą rozporządzenia o stopniu naukowym magistra zostały odłożone na czas późniejszy, a w końcu zaniechane wobec zbliżającej się wojny w 1939 r.

Jak już wspomniano, prace związane z wprowadzeniem niższego stopnia naukowego, zostały zapoczątkowane przez Lwowską i Krakowską Radę Wydziału Filozoficznego. W pierwszej fazie prac Krakowska Rada proponowała, by magisterium było również dyplomem przyznającym kwalifikacje ogólnopredmiotowe do nauczania w szkołach średnich. Obie Rady zastanawiały się

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Rozporządzenie MWRiOP z dnia 27 września 1924 r. w sprawie egzaminów magisterskich na wydziałach filozoficznych (humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych) uniwersytetów, „Dziennik Urzędowy MWRiOP”, 1924, nr 18, poz. 179.*

¹³ *Rozporządzenie MWRiOP z dnia 26 listopada 1925 r. w sprawie egzaminów magisterskich na wydziałach filozoficznych (humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych) uniwersytetów, „Dziennik Urzędowy MWRiOP”, 1925, poz. 65.*

nad wyważeniem proporcji między ogólnym kształceniem a ukierunkowaniem zawodowym i sposobem realizowania modelu kształcenia. Wzorem przeszłości bliższa radom była koncepcja kształcenia ogólnego, sprzyjająca rozwijaniu zainteresowań naukowych, najczęściej utożsamiana z właściwym przygotowaniem do zawodu¹⁴. Dobre opanowanie podstaw metodologii, wdrażanie do samodzielnego rozwiązywania problemów traktowano nadal jako najlepszy sposób kształcenia przyszłych nauczycieli¹⁵. Umiejętności te student zdobywa na zajęciach praktycznych, które należałoby bardziej zróżnicować. według Krakowskiej Rady, temu zadaniu sprostać mogłyby oprócz wykładów typu ogólnozawodowego także egzegetyczne wraz z ćwiczeniami¹⁶. Obie rady opowiedziały się za wprowadzeniem formalnej dyscypliny studiów, sprowadzonej do zaliczeń ćwiczeń, proseminariów i seminariów oraz egzaminów, ale ograniczonych do sprawdzenia opanowanej metodologii badań i podstawowej faktografii wybranej grupy przedmiotów studiów¹⁷. Egzaminy te mogłyby być złożone w dowolnym terminie, po uzyskaniu zaliczeń ćwiczeń z przedmiotów pobocznych i odbyciu seminarium z przedmiotu głównego, zakończonym rozprawą magisterską. Na podstawie uzyskanych zaliczeń i przyjętej rozprawy magisterskiej, student przystąpiłby do egzaminu magisterskiego. Magisterium byłoby dyplomem o podwójnym znaczeniu: łączyłby przygotowanie ogólnopredmiotowe potrzebne kandydatom na nauczycieli, zastępując dotychczasowy egzamin naukowy (państwowy), z dobrymi podstawami metodologicznymi, niezbędnymi dla osób o zainteresowaniach naukowych, przystępujących do pisania rozprawy doktorskiej¹⁸. W tym rozwiązaniu zwraca uwagę zastosowanie umiarkowanego systemu kontroli pracy studenta, z myślą o zachowaniu atmosfery sprzyjającej swobodnemu rozwojowi zainteresowań naukowych słuchaczy i nie absorbujących nadmiernie profesorów. Krakowska i Lwowska Rada proponowały usprawnienie studiów przez zwiększenie zajęć typu praktycznego wraz z kontrolą postępów w nauce, udokumentowaną zaświadczeniem dopuszczającym do egzaminów na niższy stopień naukowy. W powyższych rozważaniach rady nie podnosiły dotąd sprawy przygotowania pedagogicznego, zaniedbanego w programie studiów uniwersyteckich. Aby poprawić ten stan należało podjąć odpowiednie ustalenia. Rodziło się pytanie: czy kształcenie pedagogiczne ma przebiegać równoległe z ogólnopredmiotowym czy w oddzielnie tworzonych studiach typu zawodowego. Zorganizowano w tym celu posiedzenie przedstawicieli ogółu uniwersytetów, zwołane 3 lipca 1919 r. w Uniwersytecie Jagiellońskim, któremu przewodniczył K. Twardowski¹⁹. Uczestnicy zgodnie wypowiedzieli się za skupieniem

¹⁴ C.D.I.A. F. 26 op. 7 t. 281, *Uchwały Sekcji Humanistycznej UJK we Lwowie, op.cit.*

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ Arch. UJ s.S.II.529, *Uchwały powzięte na posiedzeniu przedstawicieli środowisk uniwersyteckich, obradującego pod przewodnictwem K. Twardowskiego, z dnia 3 listopada 1919 r. na temat przygotowania pedagogicznego*; por. też: J. Chodakowska, *Uniwersyteckie studia pedagogiczne, „Rozprawy z dziejów oświaty”, 1994, t. 26*; R. Dutkowska, *Studium Pedagogiczne UJ (1921–1952)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 1958, nr 4; U. Perkowska, *Studia...*, *op.cit.*

kształcenia pedagogicznego w oddzielnych studiach, tworzonych przy wydziałach filozoficznych. Zdaniem niektórych profesorów, wydzielenie kształcenia pedagogicznego zarówno ogólnego, jak i ściśle zawodowego, jest uzasadnione praktycznym charakterem nauk pedagogicznych, nie mieszczącym się w profilu rozwijanych badań podstawowych. Pogląd ten przeważał wśród uczestników konferencji, którzy podkreślali, że wydziały filozoficzne służą uprawianiu nauki czystszej i takimi winny pozostać, lecz z prawem kontrolowania zawodowych studiów nauczycielskich. Z tego typu stanowiskiem zdecydowanie nie zgadzał się Tadeusz Kotarbiński. Na pierwszym zjeździe nauki polskiej w Warszawie w 1920 r.,²⁰ w obszernym wystąpieniu opowiedział się za nauczycielskim charakterem wydziału filozoficznego, jako naturalnym i zarazem najbliższym potrzebom studentów.

Po ukazaniu się ustawy o szkołach akademickich w 1920 r. prace nad reformą kształcenia uniwersyteckiego uległy przyspieszeniu. Z projektem ustroju studiów na wydziałach filozoficznych wystąpiła w grudniu 1921 r. Rada Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego²¹. Prawdopodobnie opierając się na artykule 7 ustawy, Rada poddała rewizji swoje wcześniejsze stanowisko i zaproponowała, by skupić kształcenia nauczycieli w oddziale, instytucje-placówce zorganizowanej w ramach wydziału filozoficznego. Być może już w trakcie tworzenia Studium Pedagogicznego (powstałego przy Wydziale Filozoficznym UJ w 1921 r.) odżył ten pomysł. Studia nauczycielskie miały być oparte na autonomii wykładania, ale z obowiązkowymi egzaminami przejściowymi, udokumentowanymi świadectwami²². Świadectwa ze złożonych egzaminów z przedmiotów objętych programem nauczania w szkole średniej, nadałyby magisterium charakter zawodowy, odpowiadający egzaminowi naukowemu (państwowemu). Zatem dyplom magistra filozofii mógłby być jednocześnie kwalifikacją zawodową. Pomysł wydzielenia z wydziałów filozoficznych studiów zawodowych zakończonych stopniem naukowym, nasunął Lwowskiej Radzie myśl, by rozważyć celowość zastąpienia stopnia naukowego tytułem zawodowym; jeśli stopień naukowy miałby pozostać, to rady wydziałowe winny rozstrzygnąć drogą ankiety czy stopień ten ma być warunkiem koniecznym do ubiegania się o stopień doktorski²³. Niezależnie od tej sugestii, Lwowska Rada wskazała na zasadniczy problem prac reformatorskich. Jej zdaniem propozycje reformy studiów zbyt silnie sięgają do przeszłego modelu uniwersyteckiego, opartego na dominacji badań naukowych nad kształceniem. Lwowską Radę niepokoił fakt niedoceniań przez profesorów konieczności zaspokojenia przez wydziały filozoficzne istniejącego zapotrzebowania społeczno-zawodowego. Dla

²⁰ T. Kotarbiński, *Czy wydziały filozoficzne uniwersytetów mają być wydziałami nauczycielskimi?* Zbliżone stanowisko na zjeździe prezentowali m.in. Leon Petrażycki, Kazimierz Tymieniecki, „Nauka Polska”, 1920, t. III; por. też J. Miąso, *Uniwersytecka tradycja kształcenia nauczycieli*, Studia z dziejów edukacji, wybór J. Miąso, Warszawa 1994.

²¹ Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Wilnie (dalej: C.A.MSW) F. 175, 51V-B-15, *Projekt przepisów egzaminów i ustroju studiów na wydziałach filozoficznych, przygotowany przez UJ do dyskusji i wystany ogółowi uniwersytetów z dnia 16 grudnia 1921 r.*

²² *Ibidem.*

²³ CDIA F26 op. 7 t. 829, *Pismo UJK we Lwowie z dnia 2 lipca 1922 r. do MWRiOP nt. Projektu ustroju studiów i egzaminów na wydziałach filozoficznych, przesłanego przez UJ.*

większości studentów dyplom ukończenia studiów wiązać się będzie z uzyskaniem szybszej niezależności zawodowej, a nie z zabieganiem o doktorat. Magister filozofii to przede wszystkim kwalifikowany nauczyciel i ten punkt widzenia winien być wytyczną prac nad projektem egzaminów²⁴. W tym celu wskazane byłoby wykorzystanie bardzo dobrych przepisów o egzaminie naukowym dla kandydatów na nauczycieli. Nietrudno zauważyć, że w dyskusjach przejawiało się dążenie do racjonalnego połączenia celów nauki z silnym zaakcentowaniem potrzeb praktyki, co bardzo mocno podkreślała Lwowska Rada. Sprawę kształcenia nauczycieli obie Rady ujmowały bardzo podobnie, proponowały tylko inne rozwiązania. Krakowska Rada uważała, że należy wydzielić z wydziału kształcenie ogólnozawodowe z obowiązkowymi egzaminami, zaś Lwowska Rada, opowiadając się za ujednoczonym systemem, podkreślała praktyczne znaczenie magisterium i opowiedziała się za silniejszym dostosowaniem programu studiów do przyszłej pracy nauczycieli.

Propozycje rad wydziałowych ułatwiły ministerstwu przygotowanie założeń projektu organizacji studiów i egzaminów na wydziałach filozoficznych²⁵. Ministerstwo opracowało je na początku 1923 r. i skierowało do dyskusji uniwersyteckich rad wydziałów filozoficznych. Podstawą projektu ministerstwa było założenie, że studia na wydziałach filozoficznych kończą się dyplomem z niższym stopniem naukowym magistra, który będzie równocześnie kwalifikacją nauczycielską. Oznaczało to, że egzaminy magisterskie zastąpią dotychczasowy egzamin naukowy dla kandydatów na nauczycieli; w następstwie tej zmiany zostałyby utrzymany tylko egzamin nauczycielski – pedagogiczny. Egzamin ten odbywałby się po dwóch latach praktyki nauczycielskiej i stanowiłby podstawę uzyskania kwalifikacji zawodowych. Magisterium otwierałoby również drogę do ubiegania się o stopień wyższy, doktorski. Widzimy, że powyższy projekt opierając się na powiązaniu egzaminu magisterskiego z nauczycielskim i doktorskim zmierzał do utrzymania jednolitego dla ogółu studentów systemu kształcenia i kontrolowania wiedzy. Wynikałoby z tego, że przygotowanie kandydatów na nauczycieli sprowadzone zostało do wyposażenia ich w wiedzę ogólnopredmiotową kontrolowaną obowiązkowymi egzaminami w trakcie studiów i egzaminem zamykającym studia dyplomem, ze stopniem naukowym magistra. Prawdopodobnie względu praktyczne spowodowały, że ministerstwo wbrew propozycji Krakowskiej Rady, opowiedziało się za jednolitym i uporządkowanym systemem kształcenia, w którym każdy student studiowałby z wyboru: przedmiot główny, poboczny i ewentualnie kilka przedmiotów pomocniczych, dla których należałoby możliwie szybko opracować kryteria wymagań egzaminacyjnych dostosowanych do potrzeb nauczania szkolnego. Ministerstwo proponowało zawężenie głównej specjalizacji do jednego przedmiotu, przy równoczesnym wsparciu wąskiego wykształcenia, zwiększoną liczbą przedmiotów pomocniczych. Tą propozycją ministerstwo zamierzało przeciwdziałać ewentual-

²⁴ *Ibidem*, por. też: T. Kotarbiński, *op.cit.*

²⁵ CA MSW, F.175 51V-B-34, *MWRiOP do wszystkich wydziałów filozoficznych uniwersytetów z dnia 13 czerwca 1923 – projekt przepisów o organizacji studiów na wydziałach filozoficznych*, por. też: Arch. UJ WF II497, *op.cit.*

nym trudnościom w uzyskaniu pełnego etatu w szkole, nieuniknionym przy wąskiej specjalizacji. Ministerstwo opowiedziało się za utrzymaniem czteroletnich studiów na wydziałach filozoficznych, ale sugerowało, by rozważyć skrócenie okresu nauki o rok. Dostrzegało również korzyści wynikające z przejścia na system trymestralny (do czego obligowała ustawa), z wprowadzeniem uporządkowanych studiów wraz z okresowymi zaliczeniami ćwiczeń i egzaminów. Uzyskane dowody owych zaliczeń stanowić miały podstawowe kryterium dopuszczenia do egzaminu magisterskiego. Warunkiem przystąpienia do tego egzaminu byłoby uzyskanie pozytywnej oceny z przedmiotów głównego i pobocznego potwierdzonej odpowiednim zaświadczeniem podpisanym przez egzaminującego profesora oraz przedstawienie rozprawy magisterskiej. Zaświadczenie miało być rodzajem świadectwa zamykającego właściwy etap studiów. Dlatego ministerstwo sugerowało, aby świadectwa te były wydawane po zdaniu wszystkich egzaminów, a nie oddzielnie dla każdego przedmiotu²⁶.

Do propozycji ministerstwa ustosunkowały się rady wydziałowe ogółu uniwersytetów państwowych. Rada Wydziału Filozoficznego UJ nie ukrywała swojego rozczarowania, iż ważny problem, jakim jest zreformowanie kształcenia nauczycieli, całkowicie przesłoniła inną ważną sferę działalności uniwersytetu, jaką jest twórcza praca naukowa²⁷. Jej zdaniem kryteria wymagań egzaminacyjnych winny równolegle uwzględniać praktyczne potrzeby szkół średnich i cele naukowe. Stanowisko UJ uzupełniła Lwowska Rada propozycją pogłębienia kształcenia ogólnego²⁸. Lwowska Rada uważała, że kandydat na nauczyciela winien otrzymać bardzo dobre wykształcenie faktograficzne w obrębie specjalizacji, niezbędne do wykonywania zawodu oraz metodologiczne w stopniu wystarczającym do podjęcia samodzielnej pracy badawczej. Kryteria egzaminów dla przyszłych nauczycieli należałoby opracować pod kątem potrzeb nauczania w szkole średniej, przy równoczesnym uwzględnieniu wyżej wymienionego celu kształcenia ogólnego. Uzyskane świadectwa egzaminacyjne uprawniać by mogły do złożenia egzaminu nauczycielskiego i uzyskania dyplomu bez stopnia naukowego. Dopiero złożenie dodatkowych egzaminów dopuszczałoby do egzaminu magisterskiego. W propozycji usprawnienia studiów przebiegała troska Lwowskiej Rady o zachowanie ogólnego poziomu kształcenia, w ramach którego dyplom zawodowy byłby dostatecznym potwierdzeniem bardzo dobrych kwalifikacji nauczyciela. Przypomnijmy, że ustawa zapowiadała możliwość wprowadzenia dyplomów (tytułów) zawodowych. Rozwiązaniem tym Lwowska Rada przeciwstawiła się pomysłowi ministerstwa, by zastąpić wieloetapowy i trudny egzamin naukowy zawężonym, a przez to dużo łatwiejszym, egzaminem magisterskim.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ CA MSW F.175 5IV-B-54, *Stanowisko UJ w sprawie ministerialnego projektu przepisów o organizacji studiów, z dnia 1 sierpnia 1923 r.* W tym duchu rozważania prowadził Zygmunt Łempicki w artykule: *W sprawie organizacji studiów uniwersyteckich, „Przegląd Współczesny”, 1927, nr 60.*

²⁸ *Ibidem. Stanowisko Rady Wydziału Humanistycznego UJK we Lwowie z dnia 1 sierpnia 1923 r.*

Można przypuszczać, iż pomysł Lwowskiej Rady posłużył ministerstwu do opracowania w latach trzydziestych koncepcji dwutorowych studiów. Nie uczestnicząca dotąd w pracach nad reformą kształcenia Rada Wydziału Humanistycznego USB w Wilnie, podobnie jak Lwowska Rada opowiedziała się za reformą studiów, łączącą równolegle potrzeby nauki i szkoły średniej²⁹. Celem uniwersyteckiego kształcenia zawodowego winno być ukształtowanie twórczego nauczyciela. W tym celu kształcenie specjalistyczne winno być oparte na przygotowaniu ogólnym i metodologicznym. Dlatego niezwykle ważne jest staranne rozpatrzenie doboru specjalizacji. Przedmioty główny i poboczny winny się nie tylko uzupełniać, ale sprzyjać rozszerzeniu ogólnej kultury kandydata. Kierowanie się tylko względami praktycznymi, przy uzasadnianiu rozszerzania specjalizacji o dodatkowe przedmioty jest, zdaniem rady, mało przekonujące z punktu widzenia celów nauczania akademickiego. Dlatego należałoby dążyć do ograniczenia liczby przedmiotów dodatkowych i zrezygnować z przedmiotów pomocniczych. W zaproponowanym przez radę planie studiów dwa lata nauki obejmowałyby kształcenie ogólne, zamknięte egzaminem z podstaw filozofii (historii filozofii, logiki i psychologii ogólnej), trzeci rok nauki poświęcony byłby studiom przedmiotu głównego i pobocznego, zakończonych egzaminem z przedmiotu pobocznego. Z kolei czwarty rok winien służyć zgłębieniu wiedzy przedmiotu głównego i przygotowaniu rozprawy magisterskiej. Egzamin magisterski sprowadzić należałoby do przedmiotów specjalizacji (głównego i pobocznego) oraz filozofii, jako sprawdzianu przygotowania metodologicznego. Magisterium winno być wystarczającą kwalifikacją ogólno-przedmiotową nauczycieli, uwzględniającą określone potrzeby szkoły. Wileńska Rada nie widziała przeszkód w łączeniu kształcenia specjalistycznego z pedagogicznym zakończonym egzaminem w toku studiów. Włączenie do programu studiów kształcenia pedagogicznego usprawniłoby zdobycie kwalifikacji zawodowych. Jednakże, zdaniem Rady, pedagogiczno-zawodowe przygotowanie nauczycieli jest drugorzędne wobec nadrzędnego celu kształcenia, jakim winno być rozwijanie zainteresowań naukowych, „bo tylko ten dobrze może uczyć, który sam uczyć się nie przestaje”³⁰. Stanowisko negatywne wobec prób wprowadzenia programu studiów zawodowych i zawężenia tradycyjnego studium wolnego zaprezentowała Rada Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Warszawskiego³¹. Być może na taką postawę wpłynęły doświadczenia zbyt biurokratyzowanego rosyjskiego systemu kształcenia w Uniwersytecie Warszawskim, sprzed 1915 r. Niewątpliwie wzorem uniwersytetów rosyjskich Warszawska Rada opowiedziała się za organizowaniem studiów zawodowych poza wydziałem uniwersyteckim, co realizowała w praktyce. Przypomnijmy, że kształcenia pedagogiczne kandydaci na nauczycieli zdobywali w Państwowym Instytucie Pedagogicznym w Warszawie utwo-

²⁹ *Ibidem*. Stanowisko Wydziału Humanistycznego USB w Wilnie wobec projektu MWRiOP w sprawie organizacji studiów i egzaminów na wydziałach filozoficznych i uwag Uniwersytetu Warszawskiego, UJK we Lwowie i UJ.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, Uniwersytet Warszawski w sprawie projektu MWRiOP na temat projektów organizacji studiów na wydziałach filozoficznych.

rzonym w 1918 r.³² Struktura organizacyjno-programowa wydziałów filozoficznych, argumentowała Rada, złożona z wielokierunkowych dyscyplin, wpływających na zróżnicowanie programu wykładów zmieniających się w zależności od liczby i rodzaju katedr, dostosowana jest do harmonijnego rozwoju nauki i nie odpowiada założeniom studiów zawodowych, wymagających unierunkowanego programu i powiązania tematyki wykładów z egzaminami. Ograniczenie programu wykładów do potrzeb kształcenia praktycznego wpłynie niekorzystnie na rozwój dyscyplin nie objętych bezpośrednio programem zawodowego kształcenia. Rada obawiała się też nadmiernego obciążenia profesorów obowiązkiem przeprowadzenia kolokwiów pod koniec każdego trymestru. Stanowisko Warszawskiej Rady można określić jako jednostronne, skierowane wyłącznie na dobro nauki, sprzeczne z zadaniami nakreślonymi w postanowieniach obowiązującej ustawy. Do dalszych ustaleń o egzaminach na stopień naukowy magistra doszło pod koniec października 1923 r. na konferencji z udziałem delegatów uniwersyteckich wydziałów filozoficznych i wiceministrem WRiOP Tadeuszem Lopuszańskim³³. Uczestnicy konferencji podjęli ostateczne decyzje rozstrzygające o warunkach uzyskania magisterium. Zgodnie z postanowieniem ustawy o niższym stopniu naukowym, który według propozycji rad wydziałowych miałby być również dowodem uzyskania kwalifikacji zawodowych, opracowano zasady porządkujące tok studiów, zakończone dyplomem z niższym stopniem naukowym. Ustalono, że każdy trymestr podlegać będzie zaliczeniu, w ramach którego studenci przygotowują prace kontrolne i złożą kolokwia.

Począwszy od czwartego trymestru, tj. od drugiego roku studiów, dla uzyskania zaliczenia trymestru, obowiązywałoby zaliczenie przynajmniej jednego ćwiczenia, seminarium oraz przedstawienia pracy proseminaryjnej. Zatem studenta obowiązywać miało przygotowanie ogółem trzech prac w ciągu roku akademickiego. Uzyskanie powyższych zaliczeń stanowić miało podstawę dopuszczenia do egzaminów, wśród których obowiązkowym przedmiotem miała być filozofia. Pomyślny ich przebieg przesądzał z kolei o dopuszczeniu do egzaminu magisterskiego. Egzamin ten zamykający studia, obejmować miał zespół przedmiotów uwzględniających zagadnienia potrzebne do nauczania w szkole. Kryteria wymagań egzaminacyjnych miały opracować rady wydziałowe przy współpracy ministerstwa. Uczestnicy konferencji ustalili, że do egzaminu magisterskiego można przystąpić najwcześniej po trzecim roku studiów jeśli student uzyskał świadectwo z zaliczeń. Wzory świadectw pozostawiono do przygotowania radom wydziałowym. Na konferencji również zdecydowano, że wszystkie egzaminy odbywać się mają przed Komisją Egzaminacyjną, złożoną z członków wybranych przez radę wydziału spośród profesorów i docentów. Podjęte ustalenia w większości zostały uwzględnione w rozporządzeniu ministra WRiOP z dnia 27 września 1924 r. w sprawie egzaminów magisterskich na wydziałach filozoficznych (humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych) uniwersyte-

³² J. Chodakowska, *Uniwersyteckie...*, *op.cit.*

³³ CAMSW F.175, 5IV-B-34, *Protokół konferencji w sprawie egzaminów na wydziałach filozoficznych odbytej w dniach 29–30 i 31 października w Warszawie w 1923 r.*

tów. Rozporządzenie to postanawiało, że niższym stopniem naukowym jest stopień magistra, który można uzyskać spośród 16 przedmiotów (9 humanistycznych i 7 matematyczno-przyrodniczych) i zapowiadało, że liczba przedmiotów zostanie poszerzona. Do tego czasu magisterium obejmowało specjalizacje mające zastosowanie w nauczaniu szkolnym. Były nimi: filozofia, pedagogika oraz filologie: klasyczna, polska, francuska, angielska, niemiecka, słowiańska (ruska, białoruska, rosyjska, względnie litewska), historia, geografia, biologia ogólna, botanika, zoologia, chemia, fizyka i matematyka. Uzyskanie naukowego stopnia magistra zamykało przygotowanie ogólnopredmiotowe kandydatów na nauczycieli i uprawniało do zdawania egzaminu państwowego (pedagogicznego). O stopień magistra mogli ubiegać się wszyscy słuchacze, studiujący według obowiązującego, uporządkowanego programu. Paragraf czwarty określał warunki uzyskania magisterium. Były nimi: ukończenie jedenastu trymestrów (3,5 roku) wraz z liczbą około 20 godzin wykładów i ćwiczeń tygodniowo, przedstawienie pracy magisterskiej oraz złożenie w toku studiów dwóch rodzajów egzaminu wstępnego (pierwszego) i końcowego (drugiego). Ustawa nie sprecyzowała dokładnie celu pierwszego z nich, prawdopodobnie egzamin ten miał skontrolować opanowanie wiedzy z zakresu przedmiotów pomocniczych i początkowe działy przedmiotu głównego specjalizacji wraz z określonymi szczegółowymi zagadnieniami (tzw. egzamin szczegółowy). Natomiast egzamin drugi (końcowy) miał według ustawy „z badać zakres wiadomości teoretycznych z dziedziny specjalności kandydata oraz umiejętności stosowania nabytej wiedzy do zagadnień konkretnych”³⁴. Do egzaminu wstępnego należało przystąpić po drugim roku studiów, po uzyskaniu niezbędnych zaliczeń poświadczonych świadectwem. Warunkiem dopuszczenia do egzaminu było wspomniane świadectwo z udziału w ćwiczeniach i wykładach w wymaganym wymiarze godzin, uzyskanie zadowalających wyników z ćwiczeń i seminarium oraz złożenie egzaminów z przedmiotów objętych programem pierwszego (wstępnego) egzaminu magisterskiego. O formie tego typu egzaminu (ustny, względnie ustny i pisemny) decydować miał profesor danego przedmiotu; w przypadku niepomyślnego wyniku egzaminu wstępnego rozporządzenie dopuszczało do dwukrotnego ich powtórzenia przed profesorem przedmiotu, natomiast trzecie „podejście” mogło się odbyć już tylko przed Komisją Egzaminacyjną. Po złożeniu wszystkich egzaminów Komisja wydawała świadectwo ze złożonego pierwszego egzaminu wstępnego. Na ocenę ogólną składały się wyniki egzaminów z przedmiotów pomocniczych i określonych działów przedmiotu głównego. Zaliczenie egzaminu wstępnego upoważniało do przystąpienia do egzaminu końcowego (drugiego). Student mógł do niego przystąpić najwcześniej po odbyciu pięciu trymestrów (około półtora roku) od czasu złożenia egzaminu wstępnego i spełnieniu następujących warunków: przedstawienia świadectwa maturalnego oraz świadectw z egzaminów: wstępnego, głównych kierunków filozofii, zaliczeń trzeciego i czwartego roku studiów, pracy magisterskiej a ponadto wykazania się zaświadczeniem dziekana o udziale w ćwiczeniach i wykładach w wymaganym

³⁴ Rozporządzenie MWRiOP z dnia 1924, *op.cit.*

wymiarze godzin i zadowalającymi wynikami z pracy seminaryjnej. O dopuszczeniu do egzaminu decydowała Komisja Egzaminacyjna wybrana na trzy lata przez radę wydziału spośród jej członków i zatwierdzona przez ministra WRiOP. Dodajmy, że egzaminy były płatne. Egzamin końcowy ograniczony został do przedmiotu głównego. Dokładnemu sprawdzeniu zakresu opanowanej wiedzy służył pięciogodzinny egzamin pisemny klauzurowy i dwugodzinny – ustny. Na egzaminie pisemnym należało opracować dwa spośród pięciu podanych tematów; pozytywna ocena pracy pisemnej dopuszczała studenta do egzaminu ustnego, obejmującego oprócz przedmiotu głównego także te jego działy, które związane były z tematem pracy magisterskiej. Jeśli kandydat złożył w ramach egzaminu wstępnego część zagadnień z zakresu przedmiotu głównego lub egzamin szczegółowy ze specjalnych jego części, wówczas mógł zostać zwolniony z egzaminu ustnego. Na końcową ocenę egzaminu magisterskiego składały się ogólne wyniki uzyskane z okresu studiów, egzaminu pisemnego i ustnego oraz oceny pracy magisterskiej. Widzimy, że w konstrukcji egzaminów składających się na magisterium wykorzystane zostały wzory egzaminu naukowego (państwowego), zaś postulat o dyscyplinie pracy studenta zaznaczony został silniej niż to proponowały rady wydziałowe. W znacznie zwiększonym wymiarze godzin przepisy wprowadziły obowiązek uczęszczania na wykłady i ćwiczenia, podlegające zaliczeniu na stopień, a ich zsumowanie wpływać miało na końcową ocenę dyplomu. Czynniki te miały dodatkowo mobilizować studentów do systematycznej nauki.

Przedstawione założenia systemu egzaminów należało wypełnić szczegółowymi programami studiów oraz ustalić przedmioty wchodzące w skład egzaminu wstępnego i końcowego. Jednakże do podjęcia tych prac nie doszło wobec zakwestionowania przez rady wydziałowe systemu egzaminów magisterskich zawartych w rozporządzeniu. Podważono ich nadmierne sformalizowanie, sprzeczne z koncepcją studium wolnego oraz nadmierne zawodowe ukierunkowanie egzaminów pomijające potrzeby harmonijnego rozwoju nauki. Obowiązująca nadal swoboda wykładania profesorów wraz ze swobodą ich wyboru przez studentów kłóciła się, zdaniem rad, z wymogami egzaminów, dostosowanymi głównie do celów kształcenia zawodowego. W rezultacie studia zostały sprowadzone do obowiązku składania egzaminów, co zdaniem rad prowadzi do wyrabiania płytkiego utylitaryzmu ze szkodą dla refleksji, głębszego zainteresowania również dyscyplinami nie objętymi egzaminami³⁵. Rada Wydziału Humanistycznego USB w Wilnie przypomniła, że przepisy o egzaminach magisterskich muszą równolegle uwzględniać kryteria wymagań dla kandydatów na nauczycieli i przyszłych badaczy. Brak tej całości uniemożliwia, zdaniem rady, zreformowanie studiów³⁶. Wskutek dezaprobaty rad wydziałowych wobec przepisów o egzaminach magisterskich ministerstwo poddało rewizji powyższe rozporządzenie i przygotowało nowy, wydany w roku następnym, tj. w 1925, akt prawny.

³⁵ Z. Łempicki, *op.cit.*

³⁶ CAMSW F.175, 5IV-B-34, Wydział Humanistyczny USB w Wilnie do MWRiOP, pismo z dnia 23 stycznia 1923 r.; Z. Łempicki, *op.cit.*; J. Tur, *Dookoła organizacji uniwersytetów polskich*, „Myśl Współczesna”, 1929, nr 88.

Uwzględnił on większość uwag krytycznych i wzmocnił zasadę jednolitości kształcenia i nieco zliberalizował koncepcję egzaminów. Paragraf pierwszy rozporządzenia określił czym jest niższy stopień naukowy. Magister filozofii danej dziedziny wiedzy, czytamy w rozporządzeniu, jest dowodem ukończenia studiów wyższych na wydziałach filozoficznych (humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych), warunkiem uzyskania wyższego stopnia naukowego doktora, zaś dla kandydatów na nauczycieli dowodem uzyskania kwalifikacji ogólnopredmiotowej do nauczania wyuczonego przedmiotu³⁷. Dla uzyskania jednakowej rangi magistrów we wszystkich uniwersytetach paragraf czwarty wprowadzał ujednolicone kryteria dopuszczające do tego egzaminu. Chodziło tu o ustanowienie zarówno wykazu przedmiotów objętych egzaminem magisterskim, jak i określenie minimalnych kryteriów wymagań dopuszczających do egzaminu. W programach studiów zostały zawarte szczegółowe postanowienia dotyczące ćwiczeń, prac seminaryjnych oraz obowiązkowych egzaminów. W tych ostatnich, zgodnie z sugestią rad wydziałowych, zrezygnowano ze sztywnego podziału egzaminu magisterskiego na dwie części. Paragraf piąty postanawiał, że egzaminy z wszystkich przedmiotów wchodzących w skład programu magisterium student składa w toku studiów, a kolejność ich zdawania będzie wynikać z programu. Bez względu na kierunek studiów wszystkich studentów obowiązywać będzie sprawdzian znajomości głównych zasad nauk filozoficznych. Uwzględnione zostały wcześniejsze sugestie rad wydziałowych, by z każdego pomyślnie złożonego egzaminu student otrzymał odpowiednie świadectwo a nie jak to było dotąd po uzyskaniu zaliczeń ze wszystkich przedmiotów. Do egzaminu magisterskiego mogła zostać dopuszczona osoba, która zaliczyła 11 trymestrów (przy czym dla niektórych dyscyplin rada wydziału mogła wyjątkowo skrócić czas studiów do 9 trymestrów); warunkiem zaliczenia każdego trymestru jest wysłuchanie wykładów i odbycie zajęć praktycznych w ogólnej liczbie od 10 do 20 godzin tygodniowo, w zależności od dyscypliny i złożenie obowiązkowych egzaminów. Uzyskane zaliczenia oraz przedłożenie pracy magisterskiej przyjętej przez promotora umożliwia przystąpienie do egzaminu magisterskiego. Temat rozprawy nadal przydzielać miała Komisja Egzaminacyjna, po złożeniu przez studenta części egzaminów (programy dokładnie precyzowały wymagania w tym zakresie). Program egzaminów magisterskich obejmował egzamin pisemny (lub praktyczny) nadzorowany przez profesora – członka podkomisji danego przedmiotu oraz ustny. Egzaminy odbywać się miały w tej samej sesji. Uzyskane oceny wraz z oceną z dyskusji nad pracą zostają odnotowane na dyplomie magisterskim. Paragraf szósty rozporządzenia wyznaczył tylko dwa trymestry do napisania przez studenta rozprawy jako wystarczające przy odpowiednim doborze tematu. Z postanowienia tego wynikało, że obowiązkiem profesorów było staranne przemyślenie problemu pracy, metodologiczne przygotowanie studentów i otoczenie ich opieką naukową. Znajomość metody pracy naukowej była podstawowym wymogiem rozpraw magisterskich. Zrealizowanie tego zadania ułatwiała utrzymana zasada, by przyjmować na wniosek profesora pracę semi-

³⁷ *Rozporządzenie MWRiOP z 1925 r., op.cit.*

naryjną za magisterską. Przyjęcie przez komisję rozprawy magisterskiej, pomyślny przebieg dyskusji nad nią przed komisją egzaminacyjną (właściwą jej dwuosobową podkomisją) stanowiło podstawę do otrzymania dyplomu magistra filozofii w zakresie określonej specjalizacji. Egzamin magisterski można było powtórzyć trzy razy, czwarte „podejście” wymagało uchwały rady wydziału. Stopień magistra nadawał dziekan przez wręczenie dyplomu.

Reasumując, przepisy o egzaminach magisterskich z 1925 r. w porównaniu z rozporządzeniem z 1924 r. wzmocniły zadania naukowe uniwersytetu, podporządkowując temu zadaniu program studiów i stopień magistra filozofii z wybranej specjalizacji. Formalnie dyplom magistra otwierał przyszłym nauczycielom wcześniejszy start do samodzielnej pracy zawodowej, zwalniając ich od wieloetapowego egzaminu naukowego. Oczekiwał ich już tylko egzamin państwowy (pedagogiczny). Jednakże magisteria dostosowane do wymogów rozwijających się specjalizacji tylko w niewielkim stopniu uwzględniały potrzeby przyszłych nauczycieli. W porównaniu z rozporządzeniem o egzaminie naukowym z 1920 r., w myśl którego kandydat na nauczyciela otrzymał uprawnienia do nauczania dwóch przedmiotów, magisterium ograniczyło kwalifikacje do nauczania tylko jednego, co mogło powodować utrudnienia w uzyskaniu etatu w szkole. Wprawdzie przepisy zezwalały na poszerzenie magisterium również w innych specjalnościach, ale na tych samych warunkach, co w praktyce było trudne do osiągnięcia. Ostatecznie uzyskanie dodatkowych kwalifikacji do nauczania innych przedmiotów zostało rozwiązane oddzielnym rozporządzeniem w 1927 r.³⁸

Przepisy magisterskie z 1925 r., uzupełnione programem wymagań egzaminacyjnych, ułatwiały studentom sporządzenie planu studiów, ale, jak zauważyła Lwowska Rada, reforma programowa nie w pełni zaspokajała oczekiwania tej młodzieży z powodu braku korelacji między programem wykładów a wymaganiem egzaminacyjnymi. Swoboda wykładania nie obowiązała profesorów do prowadzenia wykładów kursowych i dostosowania do nich ćwiczeń. Jej zdaniem ustalenie z góry uprawnień magisterskich zahamuje swobodny rozwój badań naukowych, bowiem nie wszystkie kierunki uzyskały takie uprawnienia. Z kolei tylko niektórym magisteriom przyznano prawo do nauczania w szkołach średnich. Za niekorzystne dla studiów specjalnych uznano zaplanowanie nadmiernej liczby egzaminów³⁹. Profesorów niepokoił zbyt wąski program kształcenia, niepomyślny zarówno dla nauczania szkolnego jak i rozwoju badań naukowych⁴⁰. Najbardziej krytyczne stanowisko zajęła Lwowska Rada, która zain-

³⁸ Rozporządzenie MWRiOP z dnia 22 marca 1927 r. w sprawie stopnia magistra filozofii, wychowania fizycznego, inżyniera mechanika i inżyniera elektrotechniki, dyplomów SGGW w Warszawie, dyplomów wydziałów rolniczych, leśnych i rolniczo-leśnych przy uniwersytetach względnie politechnikach oraz świadectw z egzaminu rysunku, muzyki i śpiewu, robót ręcznych i ćwiczeń cielesnych jako warunku dopuszczenia do egzaminu państwowego na nauczyciela szkół średnich, Dz.U. MWRiOP, 1927, nr 6, poz. 82.

³⁹ CDIAU F26 op. 7, 997, *Memoriał Rady Wydziału Humanistycznego UJK we Lwowie, w sprawie przepisów o egzaminach na pierwszy stopień naukowy na wydziałach filozoficznych, uchwalony na posiedzeniu rady dnia 22 października 1930 r.*

spirowana postawą K. Twardowskiego, wystąpiła z wnioskiem do ministerstwa o wycofanie rozporządzenia o egzaminie magisterskim⁴¹. Wniosek ten nie spotkał się z poparciem ogółu rad wydziałowych, które raczej wypowiadały się za korektą przepisów niż za ich wycofaniem⁴².

Opinie rad wydziałowych inspirowały ministerstwo do podjęcia kolejnej próby modernizacji przepisów o egzaminach magisterskich. Już w 1930 r. władze przygotowały ogólne założenia zmian przepisów o egzaminach na niższy stopień naukowy⁴³. Zakładano w nim odejście od dotychczasowego jednolitego systemu studiów magisterskich na rzecz dwóch programów kształcenia: ogólnozawodowego i ściśle naukowego, zakończonych stopniami naukowymi. Nie bacząc na postanowienia ustawy z 1920 r., mówiące o wprowadzeniu tylko jednego niższego stopnia naukowego, ministerstwo zaproponowało dwa: magistra i kandydata nauk (lub licencjata). O przyznaniu odpowiedniego stopnia przesądzić miał tryb studiów. System magisterski przeznaczony dla kandydatów na nauczycieli nie różnił się zasadniczo od aktualnie obowiązujących przepisów. Studia w tym trybie miały być uporządkowane z obowiązkiem uczęszczania na wykłady, uzyskiwania zaliczeń zajęć praktycznych i składania egzaminów z przedmiotów specjalizacji, głównych elementów nauk filozofii i języka zachodnioeuropejskiego. Temat pracy magisterskiej, podobnie jak w obowiązujących przepisach, student mógł otrzymać po zaliczeniu drugiego roku studiów, a czas jej napisania nie powinien przekroczyć dwóch trymestrów. Zachowane zostały analogiczne kryteria wymagań dla rozpraw magisterskich, tj. znajomość źródeł literatury tematu, znajomość metody i umiejętność sformułowania myśli jasno i treściwie. Egzamin magisterski obejmował pracę pisemną pod nadzorem i egzamin ustny z przedmiotu głównego i pobocznego. Stopień magistra miał być dowodem ukończenia studiów i podstawą do ubiegania się o kwalifikacje do nauczania w szkole. Kwalifikacje zawodowe student mógł otrzymać na podstawie zaświadczeń, dokumentujących wysłuchanie określonych wykładów, zaliczenie ćwiczeń oraz złożenie wymaganych egzaminów, które mogły zostać złożone w trakcie studiów lub w ciągu trzech lat od uzyskania magisterium.

Studia trybem kandydackim miały przebiegać według nieco zmodernizowanej koncepcji studium wolnego, zachowującej swobodę wykładania i możliwość dowolnego ich wyboru. Jednakże w przeciwieństwie do tradycyjnego modelu, w którym istniał dystans między profesorem a studentem, projekt formalnie obliłował profesorów do opieki nad rozwojem naukowym słuchacza, a studentów do obowiązkowego składania na ręce profesora rocznych sprawozdań z przebiegu indywidualnego toku studiów pod rygorem nie zaliczenia roku. Rekrutację na studia kandydackie przeprowadzać mieli profesorowie spośród słu-

⁴⁰ Z. Łempicki, *op.cit.*; M. Handelman, *W sprawie nowych przepisów o egzaminach magisterskich*, Pamiętnik IV Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu, Lwów 1925.

⁴¹ CDIAU F26 op. 7, 997, *Memoriał...* *op.cit.*

⁴² *Ibidem*, *Uwagi Komisji Magisterskiej przy Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Poznańskiego o projekcie Zarządu MWRiOP w sprawie egzaminów na pierwszy stopień naukowy; UJ o wysłanym „Memoriale” do MWRiOP, pismo z dnia 17 listopada 1930 r.; CAMSW F.175, 581, W sprawie „Memoriału” do MWRiOP z dnia 10 grudnia 1930.*

⁴³ CDIAU F26, op.7, 997 *Memoriał...* *op.cit.*

chaczy studiów magisterskich, wyróżniających się uzdolnieniami i pracowitością, zapowiadających się, zdaniem profesorów, na przyszłych badaczy. W przypadku gdyby student nie spełnił oczekiwań, profesor mógł takiego słuchacza cofnąć na studia magisterskie. Projekt zakładał możliwość przechodzenia studentów na studia kandydackie lub magisterskie przez cały okres studiów, co mogło zakłócać naukę zarówno „odrzuconym” z toru kandydackiego, jak i przyjętym na ten typ studiów. Zakres przedmiotów objętych egzaminem na stopień kandydata nauk nie odbiegał od magisterskich, natomiast znacznie wyższe wymagania stawiano rozprawom kandydackim, które miały być odkrywcze i wykazywać bardzo dobrą znajomość metody badań. Stopień kandydata miał być dyplomem ukończenia studiów i dowodem przygotowania do pracy naukowej. Analogicznie do magisterium, dyplom kandydacki uprawniał do uzyskania kwalifikacji zawodowych do nauczania w szkole po uzupełnieniu niezbędnych egzaminów przewidzianych w rozporządzeniu o egzaminach magisterskich. Jak widzimy, propozycja studiów systemem kandydackim nie zawierała oryginalnego rozwiązania, a raczej stanowiła kompilację częściowo udoskonalonego dawnego (krytykowanego) galicyjskiego systemu uzyskiwania stopnia doktora i rosyjskiego dyplomu kandydata nauk, otwierającą uniwersytecką karierę naukową, opartą dodatkowo na kontrowersyjnej zasadzie przyjęć. Zatem nie może też dziwić, iż krytyka rad wydziałowych skupiła się przede wszystkim na sposobie rekrutowania młodzieży na kandydacki tryb studiów. Nie wyobrażano sobie, aby można było z góry przewidzieć i to po pierwszym zaledwie roku studiów, w utalentowanym słuchaczu przyszłego badacza⁴⁴. Zamiłowania do pracy twórczej, argumentowała Lwowska Rada, ujawniają się bardzo często dopiero po trzecim lub czwartym roku studiów, zwłaszcza wśród młodzieży chłopskiej. O wyborze zawodu badacza, tak jak przy wyborze każdej innej profesji, decydować winna sama młodzież, a nie „przezorność czy łaska profesora”⁴⁵. Zważywszy, że profesor jest również człowiekiem omylnym, nie może odpowiadać za zmarnowanie kilku lat studiów osobie, która nie będzie się nadawała do pracy naukowej. W takich przypadkach profesor dodatkowo byłby odpowiedzialny za stworzenie warunków do uzupełnienia przez słuchacza zaległych ćwiczeń pro-seminariów, kolokwiów, egzaminów, obowiązujących w systemie studiów magisterskich. Pomysł stworzenia dwóch kategorii studentów, z których jedna studiuje systemem indywidualnym, w pewnym sensie uprzywilejowanym, zaś druga systemem trudniejszym, zdyscyplinowanym, z obowiązkowymi zaliczeniami i egzaminami, uznano za niesprawiedliwy, a pomysł przenoszenia studentów z trybu kandydackiego na magisterski za wręcz niemoralny i formalnie trudny do zastosowania. Krytycznie odniesiono się również do zbyt wysokich wymagań rozpraw kandydackich, przekraczających możliwości wąsko wyspecjalizowanego studenta i odpowiadających raczej rozprawom doktorskim. W rezultacie propozycja dwutorowych studiów oparta na takich zasadach została odrzucona. Jednakże pomysł studiów kandydackich zainspirował Lwowską Radę wydziału Humanistycznego do rozważenia możliwości przywrócenia wydziałom filozofi-

⁴⁴ CDIAU, F26, op. 7, 997 *Memorial Rady Wydziału Humanistycznego UJK we Lwowie, op.cit.*

⁴⁵ *Ibidem.*

cznym dominującego znaczenia nauki w nauczaniu akademickim i sprowadzeniu przygotowania zawodowego jako uzupełnienia do wykształcenia ogólnego⁴⁶. W takim ujęciu studiów stopień naukowy magistra byłby dowodem ukończenia studiów w zakresie określonej specjalności i warunkiem nabycia uprawnień do nauczania w szkole lub do pracy w innych instytucjach oświatowych, jak biblioteki, archiwa, muzea itp. Kandydat na nauczyciela mógłby uzyskać uprawnienia zawodowe przez złożenie dodatkowych egzaminów jeszcze w trakcie studiów. Lwowska Rada oddzielała kształcenie zawodowe od ogólnego po to, by uwolnić osoby nie zainteresowane uzyskaniem kwalifikacji zawodowych od przymusu zaliczania kolokwium, składania egzaminów, co pozwoliłoby pełniej wykorzystać okres studiów dla rozwoju indywidualnych zainteresowań i lepszego przygotowania do pisania rozprawy doktorskiej – „przepustki” do kariery naukowej. Wraz z liberalizacją nauczania akademickiego ściśle powiązanego z badaniami naukowymi, musiałby również, według Lwowskiej Rady, ulec liberalizacji wykaz dyscyplin z uprawnieniami do nadania magisterium, ponieważ studia w zakresie każdej dyscypliny winny być zakończone magisterium. Następstwem poszerzenia niezależności studiów byłoby ograniczenie liczby egzaminów do niezbędnego minimum, tj. do przedmiotu głównego specjalizacji, głównych kierunków filozofii i języka zachodnioeuropejskiego. W wymaganiach rozprawy magisterskiej Lwowska Rada, zgodnie z propozycjami ministerstwa, kładła nacisk na znajomość źródeł, metody pracy naukowej, umiejętność jasnego i zwięzłego wyrażenia myśli. Przyjęcie rozprawy przez profesora otwierać miało studentowi prawo przystąpienia do egzaminu magisterskiego, złożonego z części pisemnej i ustnej, których pozytywna ocena stanowiła podstawę do otrzymania dyplomu z niższym stopniem naukowym. Natomiast kwalifikacje do nauczania w szkole średniej, jak już zaznaczono, można było uzyskać drogą uzupełniających studiów i dodatkowych egzaminów składanych przed komisją egzaminacyjną, upoważnioną do wydawania świadectwa. Odpowiedzialnością za przygotowanie programu kształcenia ściśle zawodowego rada obciążyła ministerstwo. Propozycja oparcia kwalifikacji zawodowych na kształceniu ogólnym miała ratować egzystencję katedr, bezpośrednio nie powiązanych z przygotowywaniem kandydatów na nauczycieli, bowiem nie narażały się na brak studentów ani też nie były zmuszane do podporządkowania celów naukowych zawodowym. Zminimalizowanie liczby obowiązkowych egzaminów magisterskich miało, zdaniem Lwowskiej Rady, sprzyjać zarówno swobodniejszemu rozwojowi zainteresowań naukowych studentów, jak i pogłębionemu przygotowaniu zawodowemu⁴⁷. Tendencja przywrócenia uniwersyteckim wydziałom filozoficznym priorytetu rozwijania badań naukowych wskazywała na bardzo silnie zakorzeniony konserwatyzm części profesorów, głównie kierunków humanistycznych, którzy świadomi wyzwań życia praktycznego przekładali nad ten obowiązek przede wszystkim dobro nauki. Tym tłumaczyć należałoby przywiązanie tej grupy profesorów do dorobku

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Ibidem.*

uniwersytetu liberalnego i niechęć do sięgania po nowe rozwiązania. Jak trafnie zauważył Władysław Tatarkiewicz właściwością ówczesnego pokolenia ludzi nauki była umiejętność organizowania, ale nie reformowania. Ludzie ci „... woleli korzystać z trwałych doświadczeń niż z nagłych pomysłów...”⁴⁸.

⁴⁸ M. Jaworski, *Władysław Tatarkiewicz*, Warszawa 1975.